

הליברליזם כמעמד־על

גדי טאוב

העמדה הרב־תרבותית מכחישה שהדמוקרטיה היא נרטיב, כמו כל הנרטיבים האחרים. גדי טאוב סבור, שהניסיון לשכפל את גרסת הרב־תרבותיות האמריקאית העכשווית בישראל עלול לקבור את הליברליזם יחד עם הדמוקרטיה

האחרות – משיטת הקסטות הודית ועד יחסן של ארצות ערב לנשים. בעיני אחרים, מדובר בעדכון חשוב של הליברליזם, שמאפשר לו דווקא להגדיל את יומרתו לאוניברסליות. לפי השקפה זו, מדובר בהרחבה של מושגי השוויון והחירות בשני מובנים: מן הספירה הפוליטית המסורתית אל הספירה התרבותית, ומהתחשבות בשאיפות של יחידים להתחשבות גם בשאיפות של קבוצות תת-לאומיות. זהו ליברליזם שמסוגל לטפל בתנאים של ריבוי וגיוון.

הקוד והסמל, כמו רוב המגדירים את עצמם כבעלי עמדה רב-תרבותית, כמעט אף פעם אינם מכוונים באמת למשמעות הראשונה. חסידי הרב-תרבותיות אומרים אולי לעתים שכל הערכים יחסיים, אבל הם מתכוונים לומר שהם אולטרה ליברליים. אם מזכירים להם את חוקי השריעה, הם מתעלמים מהם בנימוס. אם מזכירים להם "האחר" הוא לפעמים לא ליברלי, הם מושכים בכתפיים. הסמל קרוב אפוא יותר לפירוש השני: זהו עדכון והרחבה של הליברליזם, לא ויתור עליו. ולמעשה, זה אפילו לא ממש עדכון. בשימוש השגור, "רב-תרבותיות" פירושה פחות או יותר ליברליזם

רב-תרבותיות" היא כבר הרבה יותר מעמדה והרבה יותר מתיאוריה. היא יצאה מאווירת משבר שנות השישים באקדמיה האמריקאית, התבססה בתוך עידן שהחלו לכנות "פוסט-מודרני", הואשמה כפשיטת רגל ערכית ובכניעה של הליברליזם בפני יחסיות תרבותית שאינה אלא ניהיליזם מוסרי, נחתה על שולחנם של הוגים פוליטיים רציניים שמתעניינים פחות בסחר ברגשי אשמה ויותר בהסדרים פוליטיים של חברות מרובות-מיעוטים, ולבסוף נעשתה למותג ממש: רב-תרבותיות היא ההשקפה הנכונה לכל בן תרבות היום. היא נעשתה כזאת, משום שהיא-היא ההשקפה האמריקאית המעודכנת, והגלובליזציה האמריקאית נושאת אותה בכנפיה. כך הפך המונח הזה לסמל בה"א הידיעה של תקופה בדבר ימי האידיאולוגיה המערבית.

כמו שקורה בסמלים, קשה לדבר על הוראה מדויקת שאפשר לייחס למונח עצמו. עם זאת, בולטות בתוך העננה שתי קבוצות: בפיהם של אחדים, רב-תרבותיות מייצגת את הוויתור של מערכת הערכים הדמוקרטית והליברלית על היומרה לאוניברסליות, והכרה בערכן השווה של כל התרבויות

אמריקאי. החידוש הוא בעיקר בשיווק, לא בתוכן. ניצחוננו של ברק אובמה בבחירות, נדמה לי, מבהיר את הדבר הזה: קל לצייר את האירוע הזה בצבעי הרב-תרבותיות, או הפוליטיקה של הזהויות, אבל זהו בראש ובראשונה ניצחון של האתוס הליברלי המשותף, של האמונה שכל בני האדם נבראו שווים וחופשיים. קל לדבר על "האחר" ועל הריבוי בהקשר הזה, אבל ניצחוננו של אובמה הוא למעשה ניצחונה של האחדות: עדות מרשימה, מעוררת כבוד, לכך שכור ההיתוך האמריקאי מקיים (לפעמים) את השוויון שהבטיח.

אמריקה לכול

הצלחתו של המושג "רב-תרבותיות" כסיסמה בכל רחבי העולם הדמוקרטי גם היא אינה עדות לריבוי תרבותיות, אלא לאחדות תרבותית גלובלית גוברת תחת הגמוניה אמריקאית. רב-תרבותיות במובן הזה היא אמריקה לכול: מתכון לאמריקניזם, שלד גמיש דיו ודק דיו להכות שורש בתנאים אחרים, על קרקע זרה, ובלי שיקרא לעצמו בשמו המפורש, המרתיע לעתים – "אמריקאי". זהו מנגנון הנבטה של הסדרים אמריקאיים

הצלחתו של המושג "רב-תרבותיות" כסיסמה בכל רחבי העולם הדמוקרטי אינה עדות לריבוי תרבותיות, אלא לאחדות תרבותית גלובלית גוברת תחת הגמוניה אמריקאית. רב-תרבותיות במובן הזה, היא אמריקה לכול: מנגנון הנבטה של הסדרים אמריקאיים בניחוחות מקומיים. לא תמיד במודע, בוודאי לא תמיד בזדון

בניחוחות מקומיים. לא תמיד במודע, בוודאי לא תמיד בזדון. זהו תהליך ארוך, המתבסס בין השאר על צעירים בני האליטות המקומיות, הנוסעים להתחנך באקדמיה האמריקאית, וחוזרים כשהאמריקניזמים שבפיהם נדמים להם כנטועים באדמת מוצאם התרבותי. הגלובלי נדמה להם לוקלי, הכללי נדמה להם ספציפי, ההאחדה נדמית להם גיוון. יש בכל מקום, גם אצלנו, רבים וטובים שאינם חסידים שוטים, שמפנימים את הדילמה של הריבוי מתוך קשב אמיתי למקום. אבל הקצף הרב-תרבותי הפופולרי מטביע את הקולות המורכבים בתוך שאון האמריקניזם הפשוט והקליט.

חלק מיכולתו של המנגנון הזה לעבוד במקומות אחרים וזרים טמון בהפרדה שהוא יוצר בין המתכון הפוליטי לבין "תרבות מקומית". לעתים מכנים את הרב-תרבותיות "פוליטיקה של זהות". אבל האמת היא שמתאים יותר לכנותה דה-פוליטיזציה של הזהות, שכן זה היסוד העיקרי שלה: הפרדת שאלות של זהות ממנגנוני הכוח של המדינה. הרב-תרבותיות, כידוע, דוחה את רעיון כור ההיתוך, וביקורתית מאוד כלפי נרטיבים לאומיים ומרכזים הגמוניים. ההנחה היא, שכאשר הזהות היא עניין לאומי, כלומר חופף למדינת הלאום, האליטה השולטת במנגנוני הכוח הפוליטי, האליטה ה"הגמונית", משתמשת במנגנונים האלה כדי לכפות על כל תתי-הקבוצות בתוכה זהות אחידה, ברוחה ובצלמה של האליטה עצמה. הזהות הלאומית היא המנגנון של האחדה מחד גיסא, והדרה מאידך

גיסא. מי שמתכופף בפני הזהות הלאומית ומקבל אותה נשאר בפנים, במחיר ויתור על זהותו הייחודית, ומי ששומר על זהותו הנפרדת, מודר. אם ינתקו שאלות של זהות ממנגנוני המדינה, תפרח חברה פלורליסטית, שבה האזרחות היא עניין פורמלי ולא זהותי, ובה יכולים להתקיים יחדיו נרטיבים רבים של זהויות רבות. ההבטחה הדמוקרטית לשוויון בין אזרחים תושלים על ידי הבטחת שוויון בין קבוצות זהות ותרבותיות. מה שהמדינה הדמוקרטית והליברלית מבטיחה, הרב-תרבותיות תקיים. לא במקרה קושרים את העמדה הזאת לרוח הפוסט-מודרנית. ההנחה הפוסט-מודרנית, שאין אמת אחת אובייקטיבית, או ערכים שהם אוניברסליים, מובילה לפלורליזם ערכי: אין נרטיב אחד של זהות שהוא עליון על כל חבריו, והעולם יעשה יותר דמוקרטי ויותר ליברלי אם יכונן שוויון גם בין ערכים. כל הערכים, לא רק כל בני האדם, שווים בערכם, ומכאן שכל קבוצות הזהות וכל התרבותיות שוות בערכן. ואם כך, אין בסיס להדרה או להשפלה של מי מהן על סמך מנהגיה, ערכיה, אמונותיה או זהותה. מכאן נובעות גם חלק מהסתירות המצויות בססמה "רב-תרבותיות": שוויון בין ערכים יכול להיות פגיעה בשוויון בין אנשים ולא העמקה שלו. למשל, כשהשוניזם והפמיניזם נעשים שווים. אך הדוגלים ביחסיות תרבותית מלאה, כאמור, נוטים להתעלם מן הסתירה.

תבנית העומק: רב-תרבותיות באמריקה

האם מדובר בחידוש של ממש במחשבה הליברלית, או אולי אין זה אלא עדכון של הליברליזם האמריקאי הישן? דומה שיש ברב-תרבותיות פחות חידוש ממה שנהוג להניח, מפני שאף על פי שנדמה שהיא באה לעולם בשליש האחרון של המאה ה-20, שורשיה נטועים במסורת אמריקאית ותיקה הרבה יותר.

המאבק למען פלורליזם תרבותי (או זהותי) הוא גרסה עדכנית (או פוסט-מודרנית) של המאבק למען פלורליזם דתי בארצות הברית. המונחים דומים כל כך, שאין לנו אלא להחליף את המונח "תרבות" במונח "דת", כדי לחזור שתי מאות אחורה, למקום שבו עוצבה תבנית העומק של ההשקפה הזאת. יש לציין, כי תבנית העומק של הליברליזם האמריקאי הכילה תמיד, לא רק זכויות של פרטים, אלא גם זכויות של מיעוטים, ופלורליזם כאדיאל בפני עצמו. הדילמה כבר היתה שם, עוד בימי המאבק שהתנהל על חופש הדת בוויג'יניה בסוף המאה ה-18. והמאבק הזה היה חשוב ומעצב כל כך בעיני תומס ג'פרסון, שכין שלושת הדברים שהורה לחקוק על מצבתו, תפסה מקום של כבוד עובדת היותו מחבר חוק חופש הדת של מדינת וירג'יניה (שני הדברים האחרים היו "מחבר הצהרת העצמאות של אמריקה" ו"אבי האוניברסיטה של וירג'יניה"). חוק חופש הדת של וירג'יניה התקבל ב-1786, וסיים בהצלחה את המאבק למען disestablishment – דה-מוסדיזציה, אם אפשר להתבטא כך. כך כינו בני הזמן את ניתוק הקשר המוסדי בין הכנסייה האנגליקנית למדינת וירג'יניה, והחוק אסר על המדינה לבסס קשר מוסדי עם כל כנסייה אחרת. זו היתה דה-פוליטיזציה של הדת, באותו מובן שהרב-תרבותיות היא disestablishment של התרבות: החוק של וירג'יניה ביקש לנתק בין המדינה לבין דת (וזהות דתית), באותו אופן שהרב-תרבותיות מבקשת לנתק בין המדינה לתרבות (או זהות תרבותית). זהות דתית היא עניין לספירה אחרת, אורחית ופרטית. אל לה לבוא כמגע עם מנגנון הכוח הפוליטי.

כולם מיעוטים, לכולם יהיה אינטרס לרבוך בכללים האלה. כך, לפי מדיסון, תישמר החירות כברירת מחדל: לא מפני שכולם יאמינו בה, אלא משום שכל האמונות והאינטרסים ייאלצו להישען עליה. האחידות, לעומת זאת, היא היא הוֹרְתָה של העריצות.

תומס ג'פרסון היה פחות פלורליסט משותפו הצעיר. הוא חשב, שהחירות תישמר רק אם כולם יאמינו בחירות עצמה. לא ברירת מחדל תגן עליה, ולא ריבוי אמונות או היאחזות בכללי משחק, אלא אמונה אחת, עמוקה, אחידה ואוניברסלית, בערך החירות. "האם יכולות חירויותיהן של אומות להיחשב מובטחות", שאל ג'פרסון, "כאשר נסיר את הבסיס היציב היחיד שלהן, האמונה בליבם של בני האדם שחירויותיהם הן מתנת אלוהים?" הביטוי הפוליטי של חילוקי הדעות היה מובהק: מדיסון ניסח את חוקת ארצות הברית שכולה כללי משחק. ג'פרסון היה בין הדורשים להוסיף לחוקה את "מגילת הזכויות" – שורה של תיקונים, המגינים במפורש על החירות וקובעים אותה כערך מחייב.

את הטיוטה הראשונה לחוק ניסח ג'פרסון כמעט עשר שנים לפני שהחוק עבר. נדרש כמעט עשור, ונדרשה עזרתו הנמרצת של פרלמנט מוכשר, ג'יימס מדיסון, ידידו הקרוב של ג'פרסון, כדי להעביר אותו בפרלמנט של וירג'יניה. אבל למרות שיתוף הפעולה, ג'פרסון ומדיסון לא היו לגמרי תמימי-דעים בקשר למשמעות החוק.

מדיסון היה הפלורליסט היותר רדיקלי בין השניים. כפי שהסביר בפטיציה לבית הנבחרים של וירג'יניה, לנו בני האדם אין גישה ישירה לאמת האלוהית, ולפוליטיקאים אין שום יתרון בתחום הזה. לכן, אל להם למשרתי הציבור להכתיב לאזרחי המדינה מה היא הדוקטרינה הדתית העדיפה.

בעיני מדיסון, ריבוי הדעות עצמו נחשב לעניין מבורך. זה לא מפתיע. הוא עצמו היה תוצר מובהק של הנאורות, שבניגוד לקלישאה הרווחת, לא היתה "מוניסטית", משטיחה ומאחידה, אפילו לא אצל רוב חכמי הצרפתים. פלורליזם היה ערך יסוד מודע של הנאורות, וממנה ירשו אותו גם יריביה הפוסט-מודרניים, אם כי לא תמיד הם נותנים לה את הקרדיט

מימין, תומס ג'פרסון וג'יימס מדיסון: הם לא היו לגמרי תמימי-דעים בקשר למשמעות חוק חובש הדת של וירג'יניה

אבל ההבדל היה שם עוד בימי המאבק על חוק חופש הדת: הטוענים של ג'פרסון, כפי שניסח אותם בהקדמה לחוק, שונים מהותית מאלה של מדיסון. בעוד מדיסון טען שחופש דת דרוש מפני שאיש אינו יודע מהי האמת, ג'פרסון חשב שחופש דת דרוש משום שאנחנו יודעים גם יודעים מהי האמת. "אלוהים הכל-יכול", אומרת ההקדמה לחוק, "ברא את רוח האדם חופשית". מדיסון היה ליברל בנושא הדת מפני שחשב שאין לנו גישה לאמת האלוהית; ג'פרסון היה ליברל משום שחשב שאלוהים עצמו ליברל.

שנות השישים: התנועה לזכויות האזרח

מי משניהם צדק? מה באמת שומר על החירות בארצות הברית? התשובה נוטה לג'פרסון ולא למדיסון: החירות באמריקה היא עיקר אמונה, אפילו עיקר אמונה דתי. יש בארצות הברית מידה לא מבוטלת של פלורליזם, אבל כולו תחום כאמונה המשותפת בערכים המשותפים. אינדיבידואליזם, שוק חופשי ודמוקרטיה ליברלית.

אלא שלשניות בין ג'פרסון למדיסון היו ונותרו תוצאות מרחיקות לכת. מפני שבעוד כל האמריקאים כמעט מאמינים בחירות, הם גם נוטים לתפוש את החירות כזכות של כל אדם לחיות לאורם של איזה ערכים שיבחר. בעוד הדמוקרטיה שלהם נשענת על אמונה עמוקה בדמוקרטיה כערך, הם נוטים לחשוב עליה לעתים קרובות כעל כללי משחק, פרוצדורה ←

הראוי. היה זה וולטר, לא פחות, שאמר שדת אחת יוצרת עריצות, שתיים יוצרות מלחמת אזרחים, ואילו שלושים דתות יוצרות חברה אזרחית סובלנית ופורחת. מדיסון, כרבים מבני זמנו, הסכים. למעשה, מדיסון היה רדיקלי יותר מוולטר. הוא חשב, שהפלורליזם צריך להפוך לעיקרון המארגן של המבנה הפוליטי של הרפובליקה, מפני שהפלורליזם הוא לא רק תוצר של החירות, אלא הוא גם מגינה של החירות. מדיסון הבין היטב, שהסכנה הגדולה הטמונה ב"שלטון העם" היא עריצות הרוב. ריבוי קבוצות יפחית את כוחו של הרוב. פלורליזם ישמור מפני עדריות. כל עוד תהיה החברה מחולקת ומבוזרת, מרובת דתות ואינטרסים, לא יוכל להיווצר רוב שידכא את המיעוטים. כולם יהיו קבוצות מיעוט, וכולם ישאפו, לכן, לסובלנות.

כדי ליישם את העיקרון הזה במישור המוסדי, ביקש מדיסון ליצור שלטון, שיותר משהוא מייצג קבוצות בציבור, הוא נמנע מלייצג אותן. הוא נייטרלי בין כולן. השלטון יהיה, למעשה, מערך של כללי משחק, שמאפשרים לכל הקבוצות והאינטרסים להיאבק על סדר היום שלהם, ומסדירים את האופן שבו מתוך הריבוי הזה יצאו הכרעות. הסכמה דרושה בעניין אחד בלבד: כללי המשחק עצמם (מדיסון, במובן זה, היה חלוץ התפישה שאותה כינה יורגן הֶבְרִימְס, בזמנו, "פטריוטיזם קונסטיטוציוני"). ולמה שכולם יהיו נאמנים לכללי המשחק? מפני שאם כללי המשחק שומרים על החירות – כלומר, מגינים על יחידים ומיעוטים מפני עריצות – ואם

שטענו שיש הברל בין הגזעים, עברה התנועה עצמה להדגשת הברלים. מ"נפרדים אך שווים", ממאבק למען אינטרגרציה, חזרו ל"שונים אך שווים".

כל זה נראה בהתחלה כמו התקפה ישירה על מה שמאחד את החלום הליברלי של אמריקה: האמונה המשותפת בחירות, בשוויון ובזכויות האזרח. אבל לא עבר זמן רב עד שהתברר, שאין בקרב השחורים תנועה אנטי-ליברלית משמעותית: הקומוניזם והמאויזם של "הפנתרים השחורים" התבררו כלא הרבה יותר מקוריוז, וה"חזרה" לאיסלאם של מלקולם X וחסידיו האחרים של אַלייג'ה מוחמד לא סחפה את ההמונים (גם הנרטיב ההיסטורי שלה היה רעוע: רק מיעוט מהעבדים שיובאו מאפריקה היו מוסלמים במולדתם). ואם כך, אם אין כאן אנטי-ליברליות של ממש, אולי אפשר להחזיר את המרד נגד הקונסנזוס הליברלי אל חיקו של הקונסנזוס הליברלי עצמו. מפני שאת הדרישה לגאווה, וההכרה בזהות תרבותית (ולא פוליטית) נפרדת, אפשר בעצם להתאים למושגים הישנים. לכל אחד יכולה להיות זכות לשמר את מורשתו הייחודית, כשם שלכל קבוצת מהגרים יש זכות לשמור על זכרונות מולדתה הישנה, וכשם שלכל אחד יש זכות לשמור על דתו הייחודית. בתנאי, כמובן, שכולם יקבלו את "כללי המשחק"

ישראל היא חברת מהגרים, שהדמוקרטיה הליברלית שלה אינה מובנת מאליה. כאן רב-תרבותיות היא המצב הנתון, לפני שהיא אידיאולוגיה. ויתור על הנרטיב הדמוקרטי המשותף עלול להתברר לטווח הארוך ככניעה לכוחות אנטי-דמוקרטיים רבי-עוצמה. לכן ההתקפה הרב-תרבותית על כור ההיתוך עשויה להתברר כקעקוע של ה"נרטיב" הדמוקרטי-ליברלי עצמו

הדמוקרטיים-ליברליים. אחרי הכול, הצגת האחדות הליברלית כריבוי אמונות היא דבר שהאמריקאים מורגלים בו, כל עוד מובלעת בלשון הריבוי האמונה האחידה בליברליזם עצמו. כל מה שצריך לעשות הוא להציב את ה"תרבות" וה"זהות" לצד ה"דת" ולצרפן – בפועל או במשמע – לרשימה של מגילת הזכויות. כמו במקרה הדת, כך גם במקרה הזהות והתרבות: כל זה חל אך ורק אם כל התרבויות הנדונות מקבלות על עצמן את צורת השלטון של אמריקה, ופירוש הדבר, כמובן, שכולם מפנימים אל תוך תרבותם את ערכי היסוד של הליברליזם.

סוג של הונאה עצמית

במונח "רב-תרבותיות" יש אפוא מידה לא קטנה של הונאה עצמית, המבוססת על התכחשות לשתי עובדות פשוטות: העובדה שהמדינה הדמוקרטית יכולה לשרוד אך ורק בתוך תרבות דמוקרטית, והעובדה שתרכות, אם אין כוונתנו במונח רק לפולקלור דל, אינה יכולה שלא תהיה לה עמדה כלפי הספירה הציבורית והפוליטית. במונחים אופנתיים יותר, העמדה הרב-תרבותית מכחישה שהדמוקרטיה היא נרטיב, ולא רק פרוצדורה, ושהנרטיבים שחיים בתוכה מכילים תמיד התייחסות לחירות, לשוויון ולארגון הספירה הציבורית. הסוג

שמסדירה באופן הוגן את התחרות בין אמונות. כך יכול אדם, שמאמין שהחירות היא מתנת אלוהים – ג'ורג' וו. בוש, למשל – לשגות ולחשוב, שכל מה שצריך כדי להקים מדינה דמוקרטית הוא לכפות פרוצדורה, כלומר בחירות. זו אינה הפעם הראשונה שמדיניות החוץ של ארצות הברית נופלת במלכודת הזאת: כיבוש היבשת, ניסיונותיו של וודרו וילסון לכונן סדר חדש באמריקה הדרומית, וייטנאם, ורק לאחרונה עיראק והבחירות שהובילו להשתלטות החמאס בעזה. וזו כנראה לא הפעם האחרונה. מפני שהבלבול טבוע עמוק בלב המחשבה הדמוקרטית והליברלית של האמריקאים: הם מדברים ג'פרסון בשפת מדיסון. כל סטודנט בקולג' אמריקאי יאמר לך בביטחון, ש"לכל אחד ואחת יש זכות להאמין בערכים שלו או שלה", בלי לשים לב שבאמירה הזאת עצמה יש ביטוי לעליונות של ערכים ליברליים (ועכשיו גם לשוויון בין המינים). מעטים שמים לב לכך, שכל הפלורליזם הליברלי הזה מבוסס על אהדות ליברלית, וכל כוונותיו הטובות נבלמות כשנתקלים במישהו שהערכים שלו אינם מכירים בזכות של אחרים לדעה משלהם, בחירות, ובשוויון בין פרטים ובין מינים.

הדילמות הממשיות שמסתרות מאחורי הטשטוש הזה עלו אל פני השטח, לא רק ביחסי החוץ של ארצות הברית, אלא גם בכל פעם שהיא נדרשה להבהיר את היחסים בין האחדות לריבוי בתוכה: במאבק על החוקה (נגד שלטון מבוזר מדי), במשבר היחסים בין ריבונות הממשלה הפדרלית לזו של המדינות (שהוכרע רק במלחמת האזרחים), בהתמודדות של בני העידן הפרוגרסיבי עם גלי ההגירה הגדולים וריבוי המסורות שהביאו איתם המהגרים, ושוב, במשבר שנות השישים של המאה ה-20. בכל אחד מן הצמתים האלה, נדרש הליברליזם האמריקאי לניסוח חדש של עצמו, שיכיל את הריבוי בתוך האחדות, ובכל אחד מהם היה הדגש אחר, על פי צורכי השעה. הגרסה הרב-תרבותית הנוכחית נולדה בסערת שנות השישים.

הצורך לנסח מחדש את האחדות הליברלית במונחי הריבוי והפלורליזם התעורר, כאשר, להפתעתם של ליברלים לבנים רבים, התנועה לזכויות האזרח עשתה תפנית חדה מאינטגרציה למאבק אלים. עד אמצע העשור ניסחה התנועה לזכויות האזרח בהנהגת מרטין לותר קינג את דרישותיה במונחים ליברליים אוניברסליים: שוויון זכויות לשחורים (ובמיוחד האפשרות לממש את זכות ההצבעה), ביטול ההפרדה הבין-גזעית והאפליה על בסיס גזע. קינג ושותפיו דרשו חברה "עיוורת צבעים" שבה, חלם קינג, יישפטו בני האדם "לא לפי צבע עורם, אלא לפי תוכן אישיותם".

אבל משנת 1966 ואילך, אחרי שהשיגה התנועה הישגים מרשימים, עלה דור חדש של שחורים מיליטנטים, ודרש לא השתלבות אלא הכרה בנפרדות. החלום של מרטין לותר קינג התחלף בקריאה – Black Power. השחורים הצעירים דרשו, לא שיתעלמו מצבעם, אלא שיכבדו את תרבותם הנבדלת. הם בוזו לרצון להשתלב, ותיארו אותו ככניעה והתרפסות בפני הלבנים. תחת הנהגתו החדשה של סטוקלי קרמייקל, שינה SNCC (אגף הסטודנטים של התנועה לזכויות האזרח) את מדיניותו, והעיף משורותיו את הלבנים שהתנדבו בו. המיליטנטיות של "הפנתרים השחורים" וההטפה של מלקולם X להיפרדות תרבותית מן הלבנים נעשו לטון הדומיננטי. התדהמה היתה עצומה. נדמה היה לרגע שהמאבק כולו התהפך על הראש: מפסק דין בראון, שאסר ב-1954 על הפרדה בחינוך, פנתה התנועה לדרישה להפרדה מרצון; ממאבק נגד הגזענים,

כרזת "בנטון": "כל בני האדם נולדים חופשיים ושווים בכבודם ובזכויותיהם"

להיות לא-ליברלי (גזען, פשיסט, פונדמנטליסט, שוביניסט, קומוניסט וכו'), כך היא גם ניפחה ללא פרופורציה את ההבדלים בתוך המחנה הליברלי ופגעה בסולידריות בו. שחורים ולבנים, גברים ונשים, סטרייטים והומואים, שמאל וימין, יהודים, נוצרים ומוסלמים, שרובם משתייכים למחנה הליברלי באמריקה, החלו להדגיש את ההבדלים ביניהם עד כדי הפיכת ההבדל לפְּטִישׁ. מה היתה התוצאה? הבריתות האפקטיביות ביותר בין קבוצות המיעוט התפרקו, והקבוצות נדחקו פוליטית חזרה אל השוליים.

כשלבנים ליברלים גורשו מן התנועה לזכויות האזרח, התנועה נתפשה בעיני חלקים הולכים וגדלים של הציבור כבדלנית, צעקנית, אלימה ואפילו "אנטי-אמריקאית". לינדון ג'ונסון, שתמך, התחלף בריצ'רד ניקסון, שהתנגד ורמז לבוחריו שיעמיד את השחורים במקומם. השמאל, ככל שיש כזה בארצות הברית, נפגע אנושות: קואליציית המיעוטים של הניו-דיל, שבמרכזה ברית בין יהודים לשחורים, התפרקה. שאריות מדינת הרווחה, ירושת הניו-דיל, פורקו, ואפילו הקצבאות הפרדליות האחרונות הותקפו (הקיצבה לאמהות חד-הוריות בוטלה תחת קלינטון, ותחת בוש רק בקושי נמנעה הפרטת הביטוח הלאומי).

גם הפמיניזם נפגע מהמגמה הזאת. הוא צייר את עצמו במידה גוברת כמלחמת חורמה בין נשים וגברים, והמאס את עצמו על נשים רבות, בעיקר על נשים מן המעמד הבינוני והנמוך (מחוץ לאליטה, מספר הנשים המגדירות את עצמן כפמיניסטיות ירד בחדות). לאחרונה תיעד הסוציולוג רוברט פטנאם את השפעת המגמות האלה: מחקר אמפירי ענקי שעליו

הזה של הונאה עצמית מתאפשר, כאשר גם המדינה וגם כל ה"תרבויות" שמתחתייה הן דמוקרטיות וליברליות. בגרסה הזאת רב-תרבותיות איננה הצטנעות של הליברליזם, אלא ביטוי ליהירותו. ערכי הדמוקרטיה הליברלית נראים לאמריקה כטוב אובייקטיבי, עד כדי כך שהיא מתקשה להעלות בדעתה תרבויות אחרות. היא מתקשה לדמיין שמישהו יחלוק על כך ש"אמיתות אלו הן מובנות מאליהן: שכל בני האדם נבראים שווים, שהם מצוידים על ידי בוראם בזכויות מסוימות שאינן ניתנות להפקעה, שביניהן הזכות לחיים, חירות, ורדיפה אחר האושר". אם כך, הרב-תרבותית היא דרך חדשה לשווק את ג'פרסון בדמות מדיסון.

כל העסק נעצר, כאמור, במקום, כשמדיסון פוגש בדבר שאין להעלותו על הדעת: מישהו שאינו שותף לאמונתו של ג'פרסון. אילו היתה הרב-תרבותיות לוקחת ברצינות את האפשרות של תרבות אחרת באמת – ישנם הוגים רב-תרבותיים שמבקשים לעשות זאת, אבל הם מעטים ולא הם מעצבים את האווירה התרבותית הנוכחית – ייתכן שהיתה מגיבה בפחות היסטריה ויותר שיקול דעת מול מי שבאמת חולקים על ערכיה היסודיים.

להונאה העצמית הזאת בארצות הברית היו יתרונות והיו מחירים. לפחות במידה מסוימת, היא נתנה לגיטימציה, ולכן גם כבוד עצמי, לבני מיעוטים. היא גם אפשרה לבני מיעוטים, בעיקר לאלה שכבר פרצו אל תוך המעמד הבינוני, לפרוץ הלאה אל תוך האליטה. אבל בתוך כך היא גם פגעה בעניינים רבים של הקבוצות החלשות. כשם שהחזון הרב-תרבותי דחק מן התודעה את האפשרות, המאוד ממשית, ש"האחר" יכול

ניצח, היצע (בחוסר רצון) למסקנה, שככל שקהילה אמריקאית הטרוגנית יותר, כך הדמוקרטיה בה פחות ויטאלית.

רבות-תרבותיות וליברליזם בישראל

הנזק שבאימוץ ההשקפה הרבות-תרבותית במדינה כמו ישראל חמור שבעתיים. הרבות-תרבותיות מסכנת לא רק את הסולידריות, שהיא בסיס כוחו של השמאל החברתי, אלא גם את הדמוקרטיה הליברלית עצמה. היא עומדת על דרכו של עיצוב קונסנזוס ליברלי-דמוקרטי, ומסמלת גם את ניסיונה של אליטה חדשה, שהיא בה-עצת גם מנוכרת וגם מבוהלת, לכפות ליברליזם מלמעלה, במקום להעמיד את הליברליזם הישראלי על בסיס דמוקרטי יציב.

אחזור לנקודה זו בהמשך, מפני שהיא מרכזית. אבל ראשית יש להזכיר את המובן מאליו, משום שהוא הולך וחומק מן הדיון הציבורי שלנו: ישראל היא חברת מהגרים, שהדמוקרטיה הליברלית שלה אינה מובנת מאליה. כאן רבות-תרבותיות היא המצב הנתון, לפני שהיא אידיאלוגיה. כאן אין עדיין תרבות דמוקרטית ליברלית משותפת בעלת שורשים עמוקים, ואי אפשר להניח, שכל הקבוצות במסגרת ה"רבות-תרבותית" יקבלו כמובן מאליו את הגיוון כערך, כלומר, ישתתפו בהונאה העצמית שבה הריבוי הוא מסווה לאחדות ליברלית-דמוקרטית. ויתור על הנרטיב הדמוקרטי המשותף עלול להתברר, לטווח הארוך, ככניעה לכוחות אנטי-דמוקרטיים רבי עוצמה.

לכן, ההתקפה הרבות-תרבותית על כור ההיתוך עשויה להתברר כקעקוע של ה"נרטיב" הדמוקרטי-ליברלי עצמו. ומכיוון שדמוקרטיה אינה מתקיימת בלי תרבות דמוקרטית, מכיוון שהדמוקרטיה היא חלק יסודי בנרטיב הזהות הקולקטיבי של דמוקרטיות יציבות, ללא התעקשות על תרבות משותפת לפחות בקרב הרוב היהודי-ציוני, הפרויקט של העמקת הערכים הדמוקרטיים והליברליים לא יצלח. די בעובדה שיש מחוץ למחנה הציוני קבוצות מיעוט גדולות, ושביחסים איתן דרוש איזון עדין בין אוטונומיה תרבותית לבין שותפות אזרחית כדי שהפרייט לא יצלח. אבל אם נוותר על השותפות התרבותית גם במחנה הרוב, נוותר גם על הגרעין היציב שמחזיק את הדמוקרטיה הישראלית, וגם על הבסיס למדינת רווחה בישראל.

שכן, הנזק שהרבות-תרבותיות עושה לשמאל בישראל אינו שונה במהותו מהנזק שהיא עשתה בארצות הברית. ההבדל הוא רק, שכאן היה שמאל של ממש, והשמאל הזה נשען על יצירת סולידריות. פירוק הזהות המשותפת לטובת זהויות קבוצתיות הוא, לפיכך, כפי שטען בצדק דניאל גוטווייץ, "הפרטת הזהות". הפרטת הזהות היא חלק מתהליך ההפרטה הכללי ומפירוקה של מדינת הרווחה הישראלית. הוויתור על האחדות לטובת הגיוון התרבותי מציב את הסובלנות במקום שבו היתה קודם אמפתיה, מחליף את הזולתיות ב"אחרות", יוצר הסתגרות במקום שהיה בו שיתוף. תחושת האנחנו מתחלפת בשבטיות סקטוריאלית, וכל מיעוט נאבק על חלקו בעוגת התקציב על חשבון האחרים, במקום להיאבק על הרווחה הכללית. כך המיעוטים מוותרים על אמצעי ההגנה האפקטיבי ביותר של החלשים: סולידריות, מספרים גדולים, ברית חוצה גבולות. במקום רווחה לכל, כל קבוצה מתחרה באחרות על תקציבים ייחודיים, ששרידותם קצרה כמו שרידותה של הקואליציה הזמנית בכנסת. זהו חלק מהתשובה לשאלה המטרירה למה הרבות-תרבותיות,

עם כל דיבוריה על השוליים, היא בעצם השקפה של האליטה ורק של האליטה. פירוק הסולידריות אינו פוגע במבוססים, ואף משרת את האינטרסים של אלה הנהנים מפירות ההפרטה.

אבל זו אינה כל התשובה. חלקה האחר של התשובה הוא, שהרבות-תרבותיות נעשתה שם קוד לייאוש של האליטה החדשה מן הדמוקרטיה, ולניסיונה לאכוף ערכים ליברליים מלמעלה, במנותק מן הבסיס הציבורי. וזה נוגע ללב ליבו של ההיגיון הרבות-תרבותי: ההפרדה בין "תרבות" לבין "פרוצדורה". הרבות-תרבותיות מנסה לעקר את ה"תרבותיות" השונות מדרישות אפשריות בתחום הפוליטי. ההפרדה בין התחום הפוליטי, שכביכול אינו זהות ואינו מערכת ערכים אלא רק פרוצדורה אזרחית, לבין הזהויות הספציפיות הכפופות לפרוצדורה הזאת, היא-היא המכשיר שמסווה את תביעתו של הליברליזם

הוויתור על האחדות לטובת הגיוון התרבותי מציב את הסובלנות במקום שבו היתה קודם אמפתיה, מחליף את הזולתיות ב"אחרות", יוצר הסתגרות במקום שהיה בו שיתוף. כך המיעוטים מוותרים על אמצעי ההגנה האפקטיבי ביותר של החלשים: סולידריות, מספרים גדולים, ברית חוצה גבולות. במקום רווחה לכול, כל קבוצה מתחרה באחרות על תקציבים ייחודיים, ששרידותם קצרה כמו שרידותה של הקואליציה הזמנית בכנסת

למעמד-על הגמוני. שכן, אם המדינה הליברלית אינה נרטיב או זהות, אם היא מתוארת רק כסידור נייטרלי שבמסגרתו יתקיימו כל ה"תרבותיות" השונות, הרי שבכך היא מבטיחה את בלעדיותו של הליברליזם על הספירה החשובה ביותר, כלומר הספירה הפוליטית. הדה-פוליטיזציה של הזהות היא למעשה דרישה למונופול ליברלי על הפוליטי. ניתוק הנרטיבים של הזהות ממנגנוניה של המדינה מבטיח שלא תהיה תחרות לעמדה הליברלית על הפעלת המנגנונים האלה. הפוליטיקה תישאר ליברלית, ואילו כל השאר יורשה להתקיים תחתיה, כל עוד לא יחרוג מגדר פולקלור ולא יתבע לעצמו חזקה על ההסדרה הממשית של היחסים בין בני אדם.

למה זה רע? מפני שמי ששוואף לדמוקרטיה ליברלית יציבה (או, כמו במקרה של כותב דברים אלו, לסוציאל-דמוקרטיה, שזכויות אדם ליברליות הן מרכיב מרכזי בתוכה), משלה את עצמו אם הוא חושב שאפשר לאכוף ליברליזם מלמעלה. הליברליזם אינו מתקיים בעריצות נאורה, כפי שהראה הניסיון ההיסטורי הקצר של העת החדשה. ואילו בדמוקרטיה אי אפשר לכפות ערכים מלמעלה לאורך זמן. אליטה שמסווה את יהירותה מאחורי רטוריקה רבות-תרבותית, וחושבת שתוכל לפלוסופיה לגליסטית ובכית משפט עליון, לא רק מנתקת את הליברליזם מבסיסו היציב האחד – המשטר הדמוקרטי – אלא יוצרת ממש כמו ידיה התנגשות בין האלמנט הליברלי לאלמנט הדמוקרטי. הדמוקרטיה והליברליזם זקוקים זה לזה. התנגשות ביניהם סופה לקעקע את שניהם. רבות-תרבותיות איננה אלא שם אחר לווייתור על יצירת זהות משותפת שרק במסגרתה אפשר להעמיק את השיתוף ביניהם. ♦